

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Николай Вуков

ИЕФЕМ-БАН

на дисертационния труд на Такухи Зарех Тавитян „Арменците в България. Идентичност и историческа памет“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма: Етнология

Дисертационният труд на Такухи Зарех Тавитян е посветен на изследването на идентичността и историческата памет на арменската общност в България. Положен в едно сравнително добре разработено до момента изследователско поле, трудът провежда новаторски по своя характер анализ на различни събития и фигури, свързани с арменската история, от гледна точка на следите, които те оставят в паметта на арменците в България. За осъществяване на поставените задачи авторката избира плодотворна изследователска перспектива – посредством историческата памет за личности и събития от миналото да се проследи изграждането на арменската идентичност в настоящето. Този ракурс е подкрепен от разнообразни подстъпи към изследване на историческата памет на арменската общност, сред които анализ на исторически извори и историографски съчинения, преглед на арменски периодични издания и интернет с цел открояване на ролята на медиите като средство за конструиране на идентичност, етнологички интервюта и анкети с представители на арменската общност. Така, въз основа на богат набор от източници, авторката успява да представи разнообразни аспекти на историческата памет и колективна идентичност на арменците в България, и на различни фактори, повлияли за нейното формиране и функциониране в съвременен контекст.

Работата се отличава със стройна структура, включваща въведение, четири основни глави и заключение. Общият обем на дисертационния труд е 398 страници и в него – освен основния текст, е предоставена информация за респондентите, за използваните съкращения, за цитираните източници, библиография, както и данни за печатните медии

на арменците в България. Ценен характер имат и приложенията към дисертацията, включващи фигури и таблици във връзка с изследваната проблематика.

В увода на дисертационния труд са обосновани актуалността и значимостта на проучваните теми, определени са обектът, предметът, целта и задачите на дисертационния труд, формулирани са основните изследователски хипотези. Описана е използваната в изследването методология и са систематизирани възприетите изследователски ограничения. Целите и задачите на текста са ясно и точно дефинирани, което още от началото свидетелства за умението на авторката да формулира точно своите изследователски намерения, които коректно следва в хода на изложението.

Първата глава (*„Памет и идентичност. История и памет“*) представя теоретичната база, върху която е изградена дисертацията. Подробно и задълбочено са разгледани основни теоретични понятия, като е отделено специално внимание на връзките между история и памет, между културна и историческа памет. Демонстрирано е много добро познаване на значителна по своя обем и многообразие теоретична литература от няколко дисциплинарни полета. Направено е систематично представяне на основните теоретични постановки и са открити важни акценти в съвременните изследвания по тази проблематика. Водещо за работата е разграничението между комуникативна и културна памет, което обуславя и характера на анализа в целия дисертационен текст. В пълнота е представена социокултурната специфика на явления като историческа памет и колективна памет, като са открити добре линиите, по които те се сближават и разграничават. Представените понятия са разгледани с оглед на ключовата роля, която имат за изграждането на индивидуална и колективна идентичност.

Втората глава (*„Арменците в българските земи през Средновековието. Извори. Историография“*) представя системен преглед на сведенията за присъствието на арменци и павликяни през Средновековието в българските земи. Подробно анализирани са хипотезите за арменския произход на цар Самуил и Григорий Бакуриани, имащи значително присъствие в арменската колективна памет и идентичност. Обхванат е широк кръг от извори на различни езици и от различни исторически периоди. Задълбочено са анализирани тезите на редица изследователи, работили върху темата за арменците на Балканите през Средновековието. В детайли е представена историята на павликянството и е коментирана хипотезата за етническата обусловеност на павликяните. Както и в

предишната глава, авторката показва отлична осведоменост за съществуващите извори и литература, посветена на арменската общност, а така също и впечатляващи умения не само да борави умело с обширен свод от архивни и историографски материали, но и да подлага тези материали на задълбочен анализ и съпоставка.

Третата глава (*„Периодичният печат и интернет източници на арменската общност – инструмент за конструиране и поддържане на историческа памет“*) от дисертацията изследва ролята на медиите и по-конкретно на периодичния печат при изграждането на арменската идентичност. Въз основа на системен преглед на основните издания на арменската общност през XX в. са открити важни теми, засягащи паметта за исторически фигури от Средновековието и начините по които тази памет рефлектира върху идентичността на арменците в България. За постигане на по-голяма пълнота в анализа авторката прави опит също за количествено представяне на честотността на различните теми и рубрики. Регистрираното в резултат на този анализ отсъствие на информация по изследваната проблематика би могло да има различни причини, обусловени напр. от конкретни социокултурни обстоятелства или от вижданията на арменския интелектуален елит за представяне на тези теми в печатните медии. Авторката прави опит да обясни въпросното отсъствие, но изтъкнатите аргументи не са особено убедителни и биха могли да се допълнят с по-задълбочена интерпретация. Представянето на арменските интернет източници отчасти компенсира своеобразния спад в анализа. Въз основа на представително допитване за наличната в интернет информация относно арменците по българските земи и средновековните личности от арменски произход са направени важни изводи за конструирането на идентичността на арменската общност, за ролята на образованият елит и за мястото на печатните и електронни медии в този процес.

Четвърта глава на дисертацията (*„Историческата памет от гледна точка на социалните науки“*) предлага поглед към историческата памет през призмата на етнологичното изследване. Въз основа на анкети и интервюта с различни носители на историческо знание са проследени основни механизми в паметта на арменската общност в България, белазите на идентификация и генераторите на историческа памет за общността. Методологията на анкетното проучване е много добре премислена и детайлно аргументирана. Макар и стеснено по своя обхват, емпиричното изследване предлага полезна информация за начините, по които събития и личности от Средновековието и по-

ново време намират проекция в паметта на арменската общност и са градиво на нейната колективна идентичност. Главата предлага типология на присъстващите и отсъстващите в тази колективна памет личности и събития, свързани с историята на общността. Открито е значението на семейната среда, на научната литература и на средствата за масова комуникация в поддържане на информираност и актуалност на значимите „места на памет“ за арменската общност в България.

Заклучението на дисертационния труд обобщава резултатите от проведения анализ и потвърждава направените в началото на труда хипотези. Както в изложението като цяло, така и тук проличават и някои от недостатъчно убедителните аспекти и ограничения на дисертационния текст, а именно сравнително слабото присъствие в анализа на фактори като печатна литература и библиотеки, както и сравнително слабото представяне на ролята на семейството и неформалните мрежи в поддържането на историческата памет на арменската общност. Връзката с родината-майка и с различни канали за получаване на историческо знание от Армения също би могло да получи допълнително внимание. По отношение на анализирани теми учудване буди сравнително слабото присъствие на темата за арменския геноцид, който, както е известно, има ключово значение за поддържане на колективната идентичност за арменската общност през XX и XXI век. В известна степен тези ограничения биха могли да бъдат избегнати при провеждане на по-голям брой интервюта с представители на арменската общност, но дори и тези, които са проведени в хода на дисертационното изследване успяват да представят в широта ролята на историческата памет за формирането на арменската идентичност.

Представляващ цялостно и системно изследване на историческата памет като ресурс за колективната идентичност на арменската общност в България, предложеният за защита дисертационен труд несъмнено има приносен характер. Това намира израз най-вече в последователното и задълбочено представяне на основните маркери на културната памет и идентичност за арменската общност, както и в използването на комплексен подход, включващ методологичен инструментариум от няколко изследователски полета. Богатата и разнородна по своя характер емпирична база позволява на авторката да погледне към сложната проблематика за паметта и идентичността от различни изследователски ъгли. Оригинален и приносен характер има и анализът на различни печатни и електронни медии на арменската общност с оглед на тяхната роля за

изграждането и поддържането на колективна идентичност. Използваният модел за комплексен анализ на различни аспекти на колективната памет и идентичност на арменската общност в България може да намери приложение в проучвания на други етнокултурни общности в страната, както и в изследването на механизмите за изграждане на колективна идентичност сред исторически и по-нови диаспори.

Авторефератът отразява точно и пълно съдържанието, тезите и приносите на дисертационния труд. По темата на дисертационния труд са подготвени четири самостоятелно подготвени статии – три публикувани и една под печат. Публикациите са посветени на някои от анализирани в дисертацията теми и на резултатите от проведеното анкетно проучване. И четирите публикации свидетелстват за системната и задълбочена работа на авторката при написването на нейния дисертационен труд.

В заключение бих искал да отбележа, че дисертационният труд отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Дисертацията показва, че докторантката Такухи Зарех Тавитян притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Етнология, като демонстрира много добри качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Предвид гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Такухи Зарех Тавитян в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“.

22.09.2017 г.

Рецензент: доц. д-р Николай Вуков